

Глава пета

ЕФЕКТИ ВЪРХУ ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ КАТО ДЪРЖАВА – ЧЛЕНКА НА ЕС

Промените, които настъпват все по-силно в Общата търговска политика на ЕС, главно под въздействието на глобализацията, не могат да не дадат своето отражение и върху външната търговия на нашата страна, а в един по-широк план и върху различни сфери на икономиката и на социалния живот. За целите на това изследване ще се ограничим обаче само до ефектите, които са най-тясно свързани с разглежданата проблематика. Това са ефектите, които глобалното направление на ОТП на ЕС оказва и ще продължи още по-силно да оказва в бъдеще върху нашата външна търговия, а така също върху съхранилите се след присъединяването ни към Съюза отделни инструменти за национално регулиране на външната търговия (главно за насърчаване на експорта). Разбира се, може да се отиде и по-нататък, от анализа на тези непосредствени ефекти да се премине към дефиниране и анализиране на различни по-отдалечени въздействия в отделни сфери на икономиката, социалния живот, политиката и т. нат. Това обаче е една твърде обемна задача, която навярно ще бъде предмет на други разработки.

Преди да се потърсят конкретните измерения на ефектите, които глобалното измерение на ОТП на ЕС оказва върху нашата външна търговия, е необходимо да се направи един, макар и кратък, анализ на мястото, което българската външна търговия заема във външната търговия на Европейския съюз, и съответно да се преценят възможностите на нашата страна да влияем при формирането на тази политика.

България е една от малките икономики в ЕС, макар страната ни като територия и население да е сред средните по размер държави-членки. Ограничеността на нашата икономика се дължи обаче на твърде малкия БВП на човек от населението, както и на ограничената стойност на експорта и импорта ни. Все пак при вноса ние се нареждаме на 8-о място отзад напред, като след нас са: Словения, Литва, Люксембург, Латвия, Естония, Кипър и Малта. При експорта ние сме на 7-о място, пак отзад напред, като след нас са същите страни, без Словения.¹

За да се маркира по-ясно ограниченото външнотърговско значение на нашата страна за ЕС, а следователно и твърде ограничените възможности, които България има, за да оказва влияние върху Общата търговска политика на Съюза, може да се използват данните, приведени в таблицата по-долу.

¹ По данни на Евростат, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>

**Таблица 57. Мястото на България в съвкупния БВП
и във външната търговия на ЕС**

	ЕС	България*	Дял на България (%)
БВП (2007 г., пазарни цени, в млрд. евро)	12 299	29	0,24
Експорт на стоки извън ЕС (2007 г., fob, пазарни цени, в млрд. евро)	1239	5	0,40
Импорт на стоки извън ЕС (2007 г., cif, пазарни цени, в млрд. евро)	1424	9	0,63
Експорт на услуги извън ЕС (2006 г., пазарни цени, в млрд. дол.)	539	2	0,37
Импорт на услуги извън ЕС (2006 г., пазарни цени, в млрд. дол.)	453	2	0,44

*Изчислено по данни на Евростат
(<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>)*

На фона на това скромно място на нашата страна във външната търговия на ЕС трябва да се изтъкнат още поне 2 фактора, които допълнително допринасят за крайно ограниченото ни влияние върху ОТП и съответно за това ние да сме по-скоро обект на ОТП на ЕС, отколкото субект, който реално участва във формирането на тази политика.

Първият фактор е изключително високата степен на концентрация на пълномощията в рамките на ОТП в дирекциите и службите на Европейската комисия. В първата глава на това изследване вече бе изтъкнато, че още от самото начало, с подписването в Рим на първата редакция на Договора за създаване на Европейската икономическа общност, та до наши дни, до последните промени в договора, направени в Лисабон през 2007 г., винаги специално е била подчертавана изключителната компетентност на Общността в лицето на Европейската комисия, когато е ставало въпрос за ОТП – това се отнася както за воденето на търговски преговори, така и при подготовката и изпълнението на програми и проекти, свързани с ОТП. За жалост обаче поне засега българското кадрово участие в Генерална дирекция „Търговия“ е практически нулево. Подобна е картината и в останалите генерални дирекции, които са ангажирани косвено с ОТП чрез различните въпроси, свързани с търговията, от страна на Европейската общност и при сключването на многостранни и двустранни търговски споразумения. Единственото ни участие засега в дейността на Европейската комисия по ОТП е чрез участието ни като държава-членка в Комитета по чл. 133, който действа в областта на ОТП. Нашата страна разполага в Комитета по чл. 133 обаче само с 10 гласа, а за да се промени предло-

жение на Европейската комисия, е необходимо, както и при блокирането на решения в Съвета на ЕС, да се съберат минимум 89 гласа.²

Вторият фактор, който говори за крайно ограничените възможности на малка икономика като нашата да оказва някакво сериозно въздействие върху Общата търговска политика на ЕС, е прилагането при тази политика на една особена процедура на взимане на решения. В какво се състои нейната особеност? Прилаганата процедура предвижда пълно изключване на Европейския парламент от процеса на взимане на решения и същевременно гласуване с квалифицирано мнозинство в Съвета на ЕС. Този двойствен характер на процедурата я прави уникална. Обикновено политики, където Съветът взема решения, без да се отчита мнението на Европейския парламент, са политиките, където имаме ниска степен на наднационалност при регулирането и съответно решенията се взимат в Съвета с единодушие. Такива са например социалната политика, данъчната политика, правосъдието и вътрешните работи и някои други дейности. При Общата търговска политика, която, както вече отбелязахме, има максимално висока степен на наднационалност, но въпреки това при решенията се изолира Европейският парламент, а в същото време решенията в Съвета на ЕС се взимат не с единодушие, а с квалифицирано мнозинство.

Оправдана ли е тази особена процедура, която се прилага само за ОТП? Трудно е да се отговори еднозначно. Както вече бе отбелязано в първата глава, концентрацията на власт по търговските въпроси в Европейската комисия се свързва с необходимостта от изработването и поддържането на единна позиция на държавите-членки при воденето на многостранни търговски преговори под егидата на СТО. Това чувствително усилва ролята на ЕС като глобален играч, включително и по отношение на такива големи икономически сили като САЩ, Япония, Китай, Русия.

Имайки предвид, че засилването на глобалното направление на ОТП може да се предположи, че значението на единоначалието при участието на ЕС в многостранните търговски преговори очевидно не само няма да отслабва, а напротив – ще се усилва. В същото време обаче редица експерти с основание отбелязват дефицита на демократичност при провеждането на ОТП, особено при провеждането на заседанията на Комитета по чл. 133, който често се използва като пример въобще за липсата на прозрачност в процеса на взимане на решения в Съюза. Стремехът към по-голяма прозрачност намери място и в промените, включени в Договора от Лисабон. С тях Европейският парламент получи правото да бъде информиран за хода на търговските преговори и освен това да консултира Съвета по въпросите на ОТП.³

Все пак трудно можем да очакваме някаква по-голяма промяна по отношение на изключителната роля на Европейската комисия при определянето и про-

² Комитетите към Европейската комисия следват същите правила за приемане на решения, които се прилагат при гласуванията на държавите-членки в Съвета на ЕС. Съгласно действащите към 1.8.2007 г. правила, за да се приеме правен акт с квалифицирано мнозинство от Съвета на ЕС и съответно от Комитета по чл. 133, са необходими най-малко 255 гласа от общо 345 гласа, които представляват най-малко 14 от 27 държави-членки. Виж <http://www.consilium.europa.eu/public-vote>

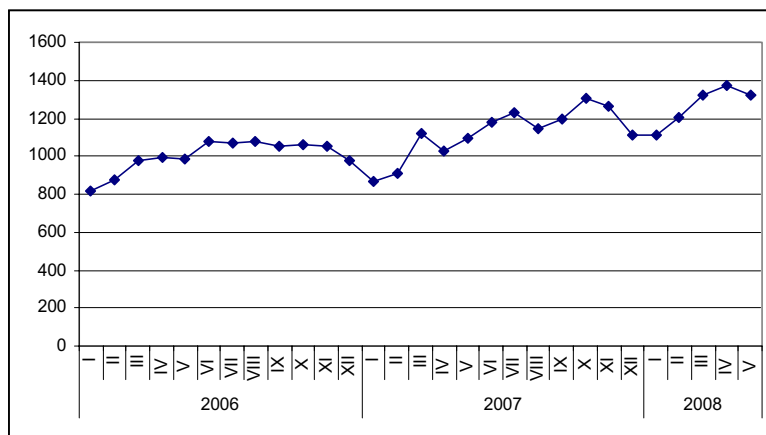
³ Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност, подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г. Официален вестник С 306 от 17 декември 2007 г. Брюксел.

веждането на ОТП. Това, което България би могла обаче да постигне, е да се увеличи броят на българите, работещи в Генерална дирекция „Търговия“ и в другите звена в структурата на комисията, които са ангажирани с ОТП. Така или иначе за нас ще бъде все по-трудно, а и контрапродуктивно да се опитваме да налагаме някакъв свой отпечатък върху ОТП. Същевременно ще расте необходимостта да се адаптираме към възникващата нова ситуация и да се стремим към реализиране на нашите икономически и търговски интереси не чрез едностранни действия, а чрез най-плътното адаптиране към Общата търговска политика, чрез оптимално използване на положителните икономически и търговски ефекти, свързани с развитието на глобалното измерение на тази политика. Това би позволило да съхраним и усилим динамиката на развитие на нашата икономика и на нашата външна търговия и съответно да ускорим нашето социално-икономическо развитие.

5.1. ЕФЕКТИ ВЪРХУ ЕКСПОРТА

За да разгледаме ефектите от засилването на глобалното направление на ОТП на ЕС върху нашата външна търговия, нека най-напред да проследим какви промени настъпват в стойността на българския експорт през последните 3 години – това са годините, през които нашата страна започна да изпитва влиянието на тази политика.

Графика 53. Развитие на българския експорт през периода януари 2006 – май 2008 г. (млн. евро)

Източник: Платежен баланс на България, изд. на БНБ и данни на НСИ

Очевидно през разглеждания период се наблюдава чувствително нарастване на стойността на българския експорт. От 819 млн. евро през м. януари 2006 г. той се е увеличил до 1321 млн. евро през м. май 2008 г., или с цели 502 млн. евро. Това представлява увеличение от 62%. Само за периода след приемането ни в ЕС, от м. януари 2007 г. до м. май 2008 г., обемът на експорта за месец е нараснал от

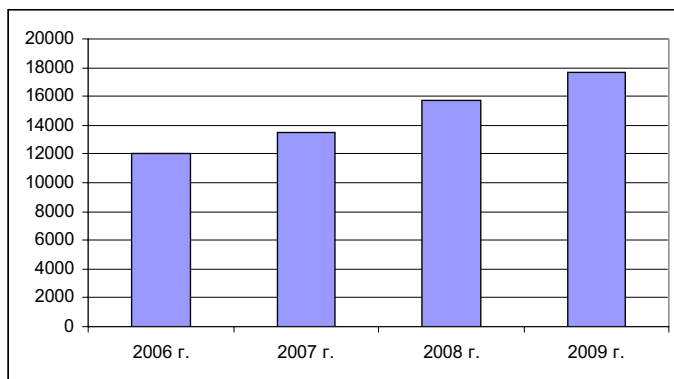
868 млн. евро през месец януари 2007 г. на 1321 млн. евро през м. май 2008 г., или се наблюдава увеличение с 453 млн. евро, което прави ръст от 52%.

Нека моделираме развитието на процеса, като приложим екстраполация на динамиката на нарастването на експорта, отбелязана през периода януари 2006 – май 2008 г., върху предполагаемото развитие на експорта през периода от м. май 2008 до м. януари 2010 г. по модела:

$$X_n = a + bx, \text{ където } a = Y - bX \text{ и } b = \frac{n\sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n\sum x^2 - (\sum x)^2}$$

Чрез тази операция може да се прогнозира, че през м. януари 2010 г. очакваният размер на експорта на България ще състави 1522 млн. евро, или увеличението за периода януари 2007 г. – януари 2010 г. ще е 654 млн. евро. Това представлява увеличение на месечния размер на експорта за разглеждания тригодишен период в размер на 75%.

Графика 54. Прогноза за динамиката на нарастване на българския експорт (млн. евро)

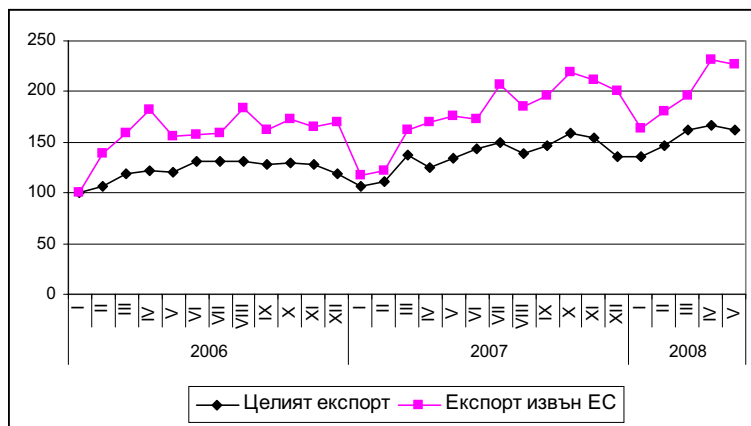

Изчислено по данни от: Платежен баланс на България, изд. на БНБ и данни на НСИ

Но доколко това благоприятно развитие на българския експорт е действително свързано с членството ни в ЕС и с извоюваните от Съюза благоприятни условия за достъп на европейските стоки до пазарите на трети страни? За да се отговори на този въпрос, трябва да се проследи отделно динамиката на българския експорт в т. нар. трети страни, т.е. в страните извън ЕС, като тя се анализира за същия период от време, започващ от м. януари 2006 (годината преди членството ни в ЕС) и приключващ през м. май 2008 г. (последния месец, за който има публикувани данни към момента на изготвянето на това изследване). След това може да приложим същия модел за екстраполация на установената динамика, така че да се направи прогноза за периода от м. май 2008 г. до м. януари 2010 г. Накрая може да се сравнят двете динамики на нарастване – на целия експорт и на експорта в трети страни, и да се определи коефициентът на корелация между тези две динамики.

Решението на първата от задачите, свързана с илюстрирането на динамиката на експорта извън ЕС, е показано на графиката по-долу. На нея е направено и сравнение между индексите на нарастване на целия ни експорт и на експорта ни в трети страни.

Графика 55. Индекси на стойността на целия български експорт и на експорта в трети страни (януари 2006 =100%)

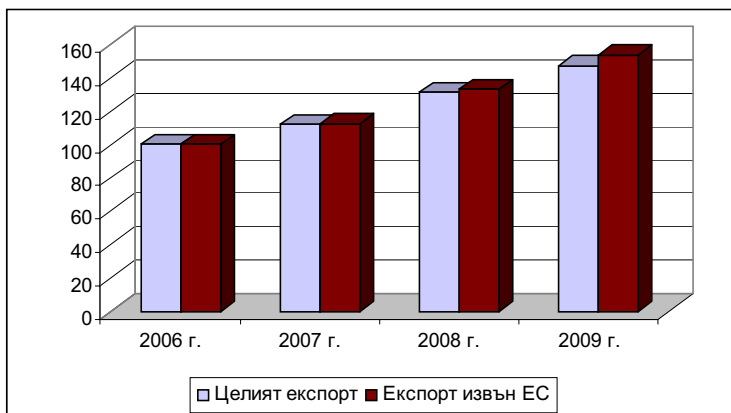

По данни от: Платежен баланс на България, изд. на БНБ и данни на НСИ

За разглеждания период темпът на нарастване на българския експорт в страните извън ЕС превишава темпа на нарастване на целия ни експорт. От началото на 2006 г. до м. май 2008 г. целият ни експорт се е увеличил със 161%, докато ръстът на стойността на експорта ни в страните извън ЕС за същия период е бил цели 227%. Това е солидно потвърждение на изразеното предположение, че приобщаването ни към Общата търговска политика на ЕС, характеризираща се с изключително либерален и отворен характер, ще стимулира нашия експорт в страните извън ЕС, а оттук ще доведе и до нарастване на целия ни експорт.

Ако направим екстраполация на динамиката на развитие на експорта ни в трети страни за периода м. май 2008 – м. януари 2010 г., можем да установим прогнозните обеми на експорта ни в тази група държави през 2008 и 2009 г. Това дава възможност да направим едно по-обобщено сравнение на целия ни експорт и на експорта ни в страните извън ЕС за периода 2006 – 2009 г. Както вече бе отбелязано, резултатът за 2008 г. е частично прогнозен, а за 2009 г. е изцяло прогнозен.

Графика 56. Индекси на стойността на целия български експорт и на експорта ни в трети страни (2006 г. =100%)

По данни от: Платежен баланс на България, изд. на БНБ и данни на НСИ

Констатираното през периода от януари 2007 г. до май 2008 г. по-бързо нарастване на експорта ни в страните извън ЕС от целия ни експорт, а следователно и от експорта ни в ЕС е факт, който недвусмислено говори за положителното отражение на Общата търговска политика на ЕС върху експортната дейност на фирмите, опериращи от наша територия. Данните от прогнозата за 2008 и 2009 г. пък потвърждават нарастващото значение на експорта в страните извън ЕС, при това в една нарастваща прогресия. Докато през 2007 г. (при база 2006 г. на 100%) имаме едно незначително предимство от по-малко от 1 процентен пункт в полза на страните извън ЕС при сравняването на темповете на нарастване на експорта извън ЕС и на целия експорт, то през 2009 г. това предимство е вече ясно изразено и е в размер на 6 пункта.

За да бъде картината още по-ясна, е необходимо да разгледаме динамиката на експорта ни в някои водещи търговски направления извън ЕС и да я сравним с динамиката на експорта ни като цяло. От данните на Националния статистически институт на Република България може да се установи, че износьт ни като цяло за периода януари – май 2008 г. се увеличил спрямо същия период на 2007 г. със 128%. За същия период експортът ни в страни извън ЕС е нараснал със 134% , а този в ЕС със 124%, или, както вече бе отбелязано по-горе, имаме чувствително структурно раздвижване при географската структура на експорта в полза на т. нар. трети страни. Но кои са тези трети страни, които най-много са прибавили като дял в нашия експорт през периода, през който ние вече сме в ЕС и следователно част от Общата търговска политика на Съюза? Отговор на този въпрос дава таблицата по-долу. На нея са показани страните извън ЕС, където е отбелязан ръст на експорта по-голям от средния ръст на експорта за всички трети страни.

Таблица 58. Ръст на българския експорт в някои трети страни

Направление на износа	I-V 2007	I-V 2008	Ръст в %
Общо	4962,1	6336,6	128
ЕС	3110,8	3859,2	124
Извън ЕС	1851,4	2477,4	134
Саудитска Арабия	2,7	63,8	2353
Обединени арабски емиратства	5,5	81,7	1479
Индия	5,4	37,8	697
Република Корея	4,8	20,9	435
Виетнам	1,6	5,1	312
Грузия	41,7	103,1	247
Сирия	23,8	55,8	235
ЮАР	1,7	3,0	179
Босна и Херцеговина	8,1	13,9	170
Бразилия	18,8	31,0	165
Иран	8,8	14,2	161
Китай	27,3	38,9	143
Македония	94,0	129,7	138
Албания	20,7	28,4	138

Изчислено по данни от НСИ

Посочените в таблицата по-горе примери за успешно използване от нашата страна на подобрените условия за достъп до редица чужди пазари след включването ни в Общата търговска политика на ЕС не бива обаче да създават илюзия, че всичко вече е постигнато. За значителните все още неизползвани възможности говори фактът, че динамиката на експорта ни в такива изключително важни трети страни като САЩ, Япония и Канада е отрицателна. При това в САЩ имаме фактическо съкращаване на експорта с около 30%, а в Япония повече от наполовина. Що се отнася до Русия, то тук имаме увеличение на експорта, но то е под средното за всички страни извън ЕС, независимо от чувствителния ръст на цените на внасяните от Русия енергоносители.

Основната причина за този неизползван потенциал по отношение на експорта ни в трети страни и особено в изброените по-горе – САЩ, Япония, Канада, Русия, е в стоковата структура на българския експорт. По-конкретно става въпрос за съществуващите значителни различия между тази структура и стоковата структура на ЕС като цяло. Но Общата търговска политика, както вече бе отбелязано по-горе, е призвана да обслужва Съюза, тя не е въведена, за да обслужва всяка отделна държава-членка и особено такива малки икономики като нашата. Общата търговска политика на ЕС може да се разглежда като един вид продължение на единния вътрешен пазар на ЕС.

Икономиките, които най-силно са успели да се интегрират в европейския пазар и които играят там най-важна роля, получават съответно и най-големите обла-

ги от провеждането на ОТП. Ето един пример – напоследък, както бе посочено в една от предходните глави, в ОТП все повече се засилва ролята на концепцията за устойчивото глобално развитие. Един от най-важните принципи на устойчивото развитие е на мястото на традиционните източници на енергия (нефт, газ, въглища) да се използват алтернативни източници на възобновяема енергия, например от вятъра или от слънцето. Активната защита на този принцип в ОТП на ЕД безспорно насърчава експорта на генератори за производство на електроенергия от вятъра или на батерии за трансформирането на слънчевата енергия в електрическа. Страните, които произвеждат такова високотехнологично оборудване, а това са главно Германия и скандинавските държави, печелят от засилването на глобалното направление в ОТП, от прокарането на принципите на устойчивото развитие. Обратното, страните като България, които са единствено вносител на такова оборудване, не само не печелят, но могат и да загубят конкурентоспособност поради покачването на цените на традиционните енергоносители.

За съжаление в стоковата структура на българския експорт се отразява съхраняващата се все още слаба реална интеграция на нашата икономика в единния вътрешен пазар или по-точно в икономиката на ЕС. Ние продължаваме да имаме предимно междуотраслова специализация с водещите европейски държави, закупувайки от тях машини и оборудване и доставяйки им суровини, полуфабрикати и някои трудоемки готови изделия, като текстил. Реално включване на нашата икономика в единния вътрешен пазар на ЕС ще се постигне, когато на преден план излезе участието на нашите икономически субекти във вътрешноотрасловата специализация, развита в ЕС, така както вече успяха да направят фирмите на някои от новоприетите в ЕС държави (Чехия, Словакия, Словения, някои от балтийските държави). Докато в стоковата структура на експорта ни както за държавите в ЕС, така и за трети страни преобладават стоките с ниска степен на преработка, създадени в отрасли с голяма трудоемкост по ниска капиталоемкост, то е трудно да очакваме големи положителни ефекти от развитието на глобалното направление на ОТП на ЕС. Различията в структурата на експорта на България и на ЕС като цяло са ясно посочени в таблицата по-долу.

Таблица 59. Стокова структура на експорта на ЕС и на българския експорт (2007 г., в %)

Стоков раздел на SITC		ЕС	България
№	Описание	2007 г.	I-V 2008 г.
0 + 1	Храни, напитки, тютюн	5	7
2 + 4	Суровини	3	13
3	Минерални горива, масла и подобни продукти	5	29
5	Химикали	16	12
7	Машини и транспортно оборудване	45	12
6 + 8	Други готови стоки	26	27
	ОБЩО	100	100

Изчислено по данни от Евростат и НСИ

В българския експорт през първите пет месеца на 2008 г. делът на машините и оборудването е бил само 12%, подобен е бил делът на раздел седми от SITC и през 2007 и 2006 г. В същото време, както личи и от таблицата по-горе, на машините и транспортното оборудване се падат 45% от износа на ЕС като цяло, а в износа на водещите страни в ЕС този раздел от SITC доминира убедително. В експорта на Германия на седми раздел от SITC се падат 50%, във Великобритания – 34%, във Франция – 40%, и в Италия – 30%. Както може и да се предположи, лидери по дял на машините и транспортното оборудване са старите държави-членки на ЕС Швеция и сред новите – Чехия и Словакия.⁴ За тези държави акцентирането върху устойчивото развитие е и шанс за увеличаване на експорта на съвременен оборудване както за намаляване на разходите на енергия, така и за развитие на нови енергийни източници.

За по-прецизен анализ може да послужи разглеждането на перспективите за развитие на експорта ни по някои водещи стокови групи.⁵

Таблица 60. Перспективи пред износа ни по някои глави от SITC

Глава по SITC	Описание	Перспективи от гледна точка на устойчивото развитие
27	Нефтопродукти	Конюнктурно явление, безперспективно от гледна точка на екологичния аспект на устойчивото развитие
84 и 85	Облекло	Силна конкуренция от страна на развиващите се страни и най-вече на Китай и Индия, която ще се засилва в процеса на глобализация. Повишаване на себестойността в контекста на социалния аспект на устойчивото развитие.
67 и 68	Цветни и черни метали	Скъпа енергия, все по-строги екостандарти, лоши перспективи от гледна точка на енергийната ефективност и себестойността.
51 и 56	Органични химикали, Изкуствени торове	Скъпа енергия, все по-строги екостандарти, лоши перспективи от гледна точка на енергийната ефективност и себестойността.
04	Зърно и зърнени храни	Неконкурентни условия поради малките стопанства. Конкуренцията ще се усилва след либерализирането на глобалната търговия с аграрни продукти.
11 и 12	Напитки и тютюн	Силна конкуренция от страна на развиващите се страни. Намаляващо търсене поради мерки за здравословен живот.
24	Дървен материал	Износът на дървен материал противоречи на екологичния аспект на устойчивото развитие

За съжаление и през 2008 г. се запазва и даже усилва тенденцията да се изнасят от България главно суровини, материали, горива. Съгласно данните на Националния статистически институт за първите пет месеца на 2008 г. най-голям ръст в експорта ни от 172% спрямо същия период на 2007 г. е отбелязан при раздел трети на SITC – „Минерални горива, масла и подобни продукти“. Това е резултат с около 40 процентни пункта над ръста на експорта като цяло. В същото време увеличението при раздел 7 „Машини и транспортно оборудване“ е 130%, т.е. с три процентни пункта

⁴ По данни на Евростат, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/>

⁵ За безперспективността на стоковата структура на нашия експорт виж също: Хаджиниколов, Д., Проблеми, рискове и предложения във връзка с развитието на българската външна търговия, сп. „Финанси“, бр. 2, 2006, с. 69-84.

под средния резултат. Показателно е също така, че и при другите два суровинни раздела по SITC – раздел втори „Необработени (сурови) материали, негодни за консумация“ и раздел четвърти „Мазнини, масла и восъци от животински и растителен произход“, ръстът на експорта през посочения период спрямо същия период на 2007 г. е съответно с около 10 и около 16 процентни пункта над средния ръст на експорта.⁶

Посочените данни показват, че суровинният характер на нашия експорт се утвърждава. Този факт наред с големия дял на текстила в нашия експорт говорят, че ние все още трудно можем да използваме в пълния им вид предимствата за икономиката и за външната търговия, свързани с утвърждаването на концепцията за устойчивото развитие и с необходимостта от технологично превъоръжаване на производството, произтичащо от тази концепция. Особено тревожно е, че продължава експортът от България на дървесен материал, на енергоемки и трудновъзстановими природни ресурси, което е в ярко противоречие с икономическата политика на ЕС и съответно с провежданата от Съюза глобална търговска политика. По данни на БНБ през 2007 г. от България са били изнесени например с 60% повече дървен материал и суровини за хартиената промишленост, отколкото през 2006 г.⁷

Какви мерки биха могли да се вземат, за да се използват по-пълно постигнатите предимства за експортърите чрез развитието на глобалното направление на Общата търговска политика на ЕС? Преди всичко специално внимание трябва да се отдели на увеличаването на експорта на български стоки в основните т. нар. трети държави – САЩ, Китай, Япония, Русия, които са сред водещите дестинации за европейския експорт. През изминалите 1 – 2 години след присъединяването ни към ЕС и съответно към Общата търговска политика на Съюза единствено спрямо Китай от изброените държави е почувствано по-осезаемо подобряване на позициите на нашите експортъри, което е и отразено в таблица 61.

Но Китай далеч не е основна дестинация за нашия експорт в „трети страни“, както е например при експорта на ЕС.

Таблица 61. Водещи страни в експорта на ЕС и тяхното място в българския експорт (2007 г.)

Страна	Място в експорта на ЕС	Място в експорта на България*
САЩ	1	4
Швейцария	2	10
Русия	3	3
Китай	4	11
Турция	5	1
Япония	6	23
Норвегия	7	26
Индия	8	15
ОАЕ	9	27
Канада	10	14

Съставено по данни от Евростат и НСИ

⁶ Данните на НСИ могат да се видят на сайта: <http://www.nsi.bg/ImpExp>

⁷ Платежен баланс на България, януари – декември 2007 г., БНБ, С., 2008, с. 52.

От таблицата по-горе личи, че има редица трети държави, които са на водещи позиции в европейската експортна листа и съответно са сред приоритетите на Общата търговска политика на ЕС, но все още почти не присъстват в нашата експортна листа. Това например се отнася за Индия, която заема 8-о място в експортната листа на ЕС и едва 15-о място в нашата. Подобен извод важи и за Южноафриканската република, макар че тя не е включена в таблицата по-горе, за страните от Меркосур⁸ или за Страните от АКТ, които заемат видно място в търговската политика на ЕС и се отличават с растящ динамизъм на търговския стокообмен с ЕС, но засега заемат твърде скромно място в нашата експортна листа.

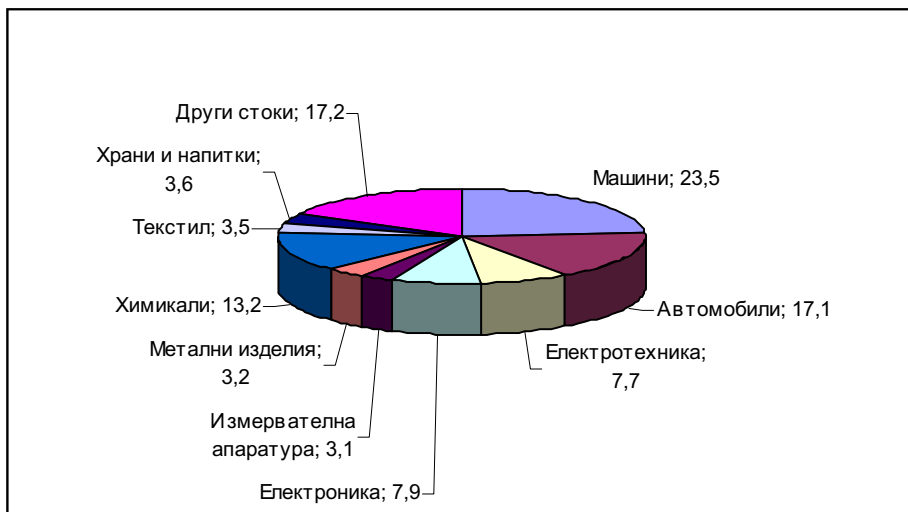
Единствената по-голяма „трета страна“, където експортните приоритети на ЕС и на България сякаш съвпадат, е Русия – тя е на трето място и в двете експортни листи. От това съвпадение обаче би могло да се направи неправилно заключение, че нашите позиции на руския пазар са също така стабилни, както и тези на водещите европейски държави, и че нашите експортъори се ползват от плодовете на Общата търговска политика по отношение на Русия в същата степен, както и европейските експортъори. За съжаление обаче това не е така. Причината за сериозното разминаване между европейските и нашите експортни позиции в Русия са сходни на тези, които се наблюдават и по отношение на САЩ, Китай, Япония и други водещи експортни дестинации за ЕС. Тази причина е същественото разминаване между стоквата структура на експорта на ЕС и на България. ЕС изнася в Руската федерация главно готови стоки – над 70 процента, и най-вече високотехнологични машини и оборудване, транспортни средства, офистехника. Износът на нашата страна в Руската федерация за съжаление е твърде хаотичен, непостоянен по стокова структура и фрагментарен, т.е. в малки количества по отделните стокови позиции. Освен това той е съсредоточен главно в суровинните и полусуровинните раздели на митническата номенклатура. Изнасят се също и някои енергоемки продукти, като химикали и черни метали, което за страна, богата на енергийни ресурси като Русия, е твърде странно и в никакъв случай не може да се разглежда като устойчива тенденция. Би било обаче пресилено като критична реакция, ако не се отбележи и значителният дял в нашия экспорт на гроздови вина и фармацевтични изделия – това са два вида стоки, които отговарят на концепцията за устойчивото развитие и на новите тенденции в Общата търговска политика, доколкото не натоварват природните ресурси, и създават условия за устойчив поминък. В експорта ни в Русия с дял между 1,5 и 2,5% са редица стоки, чието присъствие в експортната ни листа е до голяма степен случайно или е плод на все още неотшумели традиции от времето на Съвета за икономическа взаимопомощ, като санитарната арматура от керамика, карбонати и пероксикарбонати, нефтени масла, релета, помпи, и много други.⁹

Разминаване е свързано с различията в дела на високотехнологичните, среднотехнологичните и нискотехнологичните стоки в експорта на ЕС и съответно на България в Русия, а и в другите основни „трети страни“. Като илюстрация на това разминаване може да се използва стоквата структура на експорта на Германия в Русия, посочена на графика по-долу.

⁸ МЕРКОСУР обединява 5 южноамерикански държави: Бразилия, Аржентина, Венецуела, Уругвай и Парагвай.

⁹ Виж: Хаджиниколов, Д., Българо-руските търговско-икономически отношения след присъединяването ни към ЕС, в. „Икономически живот“, бр. 31, 2007 (1.8.2007), с. 8-9.

Графика 57. Стокова структура на германския експорт в Русия (2007 г., в %)

По данни на Statistischer Bundesamt Deutschlands.

Какво може да се направи, за да се увеличи нашият експорт във водещите трети страни, в това число и в Русия, и да получи този експорт устойчив характер? Отговорът на този въпрос е подобен на този, който вече бе даден по-горе във връзка с общото състояние на експорта ни извън ЕС. Трябва да се преодолее разминаването в стоковата структура на нашия експорт в разглежданите страни по сравнение със стоковата структура на експорта в тези страни на водещите европейски държави.¹⁰

¹⁰ По този повод важат заключенията, съдържащи се в доклад, изготвен от автора за научна конференция на Съюза на икономистите в България. Там се казва, че декапитализацията на българската индустрия през периода 1990 – 2000 г. доведе до формирането на една структура, ориентирана към по-малко капиталоемки производства. Същевременно ниската цена на енергията, главно поради действието на Спогодбата за сътрудничество в усвояване на Ямбургското газово находище от 1968 г., както и на дървесината поради развития незаконен дърводобив оформиха материалоемкия характер на производството. Изоставането на темпа на нарастване на трудовите доходи от темпа на инфлацията пък създаде условия за развитие на трудоемките отрасли. Така възникна структура на българската промишленост, която коренно се различава от капиталоемката структура на промишлеността на ЕС. Съответно се утвърди междуотраслова специализация на страната ни по отношение на основните ни партньори от ЕС. Тя се изразяваше, а и продължава да се изразява в експорт от България на енергоемки, материалоемки и трудоемки стоки и на внос на капиталоемки, високотехнологични стоки. У нас се развиха мощности за шиене на ишлема на текстилни стоки, запазиха се и развиха металургични мощности и такива за неорганични химически суровини и полуфабрикати, за дървен материал и изделия от дърво. Но тази междуотраслова специализация е без перспектива, тя вече изчерпва потенциала си, защото не може да издържи при глобалния натиск на други производители на евтини суровини, метали, храни, текстил. Освен това тази специализация трудно би издържала на натиска за по-високи трудови доходи след влизането ни в ЕС и постепенно ни приобщаване към трудовия пазар на ЕС.

Като конкретни мерки могат да се предложат също така:

– Държавата ясно да декларира като своя цел включването на нашата промишленост във вътрешноотрасловата специализация на ЕС, т.е. да заяви като приоритетни отрасли тези отрасли, които са водещи в промишлеността на ЕС – машиностроене, автомобилостроене, самолетостроене, фармацевтика и т. нат.

– Трябва да се въведат данъчни и други преференции за тези стратегически инвеститори, които допринасят именно за развитието на вътрешноотрасловата специализация чрез създаване у нас на филиали и дъщерни фирми, интегрирани в европейското производство на високотехнологични изделия.

– В тази насока биха могли да се използват и възможностите за т. нар. офсетни сделки.

– По-активно би могъл да се използва Националният иновационен фонд, като дейността му се съчетае с тази на Българската агенция за инвестиции и се концентрира върху посочените по-горе задачи.

– Големите общини, подпомагани от държавата, биха могли да създадат технологични паркове за привличане на иновативни инвестиции.

– Бизнесорганизациите биха могли по-активно да използват възможностите, създавани от междуправителствените контакти, за търсене на стратегически инвеститори в приоритетните отрасли на европейската икономика.¹¹

5.2. ЕФЕКТИ ВЪРХУ ИМПОРТА

Европейският съюз, поне до присъединяването на новите централноевропейски и източноевропейски държави, бе безспорно едно обединение на икономически високоразвити държави. Той провеждаше, а и продължава да провежда и след последното разширение либерална търговска политика, насочена към постепенно премахване на митата при повечето промишлени стоки, премахване на тарифните пикове, недопускане на количествени ограничения при вноса, постепенно елиминиране на техническите бариери и другите нетарифни бариери пред търговията със стоки и с услуги. Този подчертано либерален характер на търговската политика не само не отслабва в условията на глобализация, а напротив, се усилва. Това показват и преговорните позиции на Съюза в сегашния кръг от многостранните търговски преговори под егидата на СТО.

Либералното направление на ОТП напоследък се съчетава с концепцията за устойчиво глобално развитие. Планът за развитие от Доха, приет с активното участие на ЕС, предвижда по-нататъшни стъпки за подобряване на достъпа на стоки от развиващите се страни до пазарите на развитите страни, към които се числи и вътрешният пазар на ЕС. Общата система за преференции на ЕС търпи развитие към все по-изразено отваряне на европейския пазар за стоките от развиващите се страни, а за стоките от най-слабо развитите страни се предвижда разгледаният вече режим „Всичко освен оръжие“, който предоставя нулеви мита при вноса в ЕС на всички стоки от най-слабо развитите страни, освен при вноса на военни стоки.

ЕС се стреми да дава пример за отворена икономика чрез своята търговска и митническа политика. Той провежда при неаграрните стоки курс на максимално

¹¹ Виж по-подробно: Хаджиниколов, Д. Проблеми, рискове и предложения във връзка с развитието на българската външна търговия, сп. „Финанси“, бр. 2, 2006, с. 69-84.

възможно отваряне на своя пазар за вноса от другите страни, най-вече от развиващите се страни. Не така стояха обаче нещата при нашата икономика до присъединяването ни към ЕС. Нашата икономика беше, а и остава до голяма степен една развиваща се икономика както от гледна точка на нейната структура, така и от гледна точка на равнището на доходите. Това състояние на нещата безспорно рефлектираше и върху нашата митническа политика. Ето защо степента на либерализация на търговията при нас беше до въстъпването ни в ЕС значително по-слаба от тази, постигната в Общата митническа тарифа на ЕС. Това личи и от таблицата по-долу.

Таблица 62. Средни тарифни ставки на митата в ЕС и в България преди присъединяването ни към ЕС (РНОН*)

	ЕС	България
Средна аритметична величина (2006 г.)		
Общо	5,4	10,4
Аграрни стоки	15,1	19,9
Неаграрни стоки	3,9	9,0
Средна величина, претеглена през обема на търговията (2005 г.)		
Общо	3,4	9,6
Аграрни стоки	12,3	24,5
Неаграрни стоки	2,9	8,4

Пояснения: * – РНОН – Режим на най-облагодетелствана нация в търговията – нормалният непреференциален тарифен режим

Източник: СТО, Тарифни профили на ЕС и на България

Средната величина на тарифните ставки, която нашата страна е започнала да прилага през 2007 г. при вноса на стоки от трети страни, е около 3 пъти по-ниска от тази, която се е прилагала до 1.1.2007 г. Това е много силна промяна по отношение на тарифната защита на местното производство, особено на неаграрното производство. Съответно би могло да се очаква, че ще се усили конкуренцията на вътрешния пазар от страна на вноса, и то по две направления – веднъж чрез по-ниските средни ставки и освен това по линия на нулевите мита и другите изключително ниски преференциални ставки, които ЕС е предоставил на огромно количество държави извън общия режим на РНОН. По-силната конкуренция би трябвало да доведе до изтласкване от вътрешното потребление на някои местни фирми и би могла да предизвика нежелателни икономически и социални явления, най-вече поради падане на заетостта. От друга страна, би трябвало да се очаква, че повишената конкуренция ще предизвика понижение на редица цени на вътрешния пазар, най-вече при готовите стоки.

Къде биха могли да се очакват най-силните въздействия от либерализацията на вноса, в отраслите, където нашата страна има глобални конкурентни предим-

ства и съответно където митата са били относително по-ниски, или там, където тя няма такива предимства, т.е. при т. нар. чувствителни стоки, където митата са били все още значителни? При анализа по този въпрос могат да помогнат данните, съдържащи се в таблицата по-долу.

Таблица 63. Разпределение в % на вноса на ЕС и на България по „тарифни коридори“ преди присъединяването ни към ЕС (2005 г., РНОН)

Размер на митото	0		0 <= 5		5 <= 10		10 <= 15	
	ЕС	България	ЕС	България	ЕС	България	ЕС	България
Аграрни продукти	43,2	16,4	12,4	3,5	13,8	10,1	9,2	17,7
Неаграрни продукти	21,9	58,8	18,4	17,1	14,1	24,9	7,8	16,7
Размер на митото	15 <= 25		25 <= 50		50 <= 100		> 100	
	ЕС	България	ЕС	България	ЕС	България	ЕС	България
Аграрни продукти	4,8	18,9	9,4	23,3	6,6	9,7	0,7	0,3
Неаграрни продукти	0,8	16,7	0	0,5	0	0	0	0

Източник: СТО, Тарифни профили на ЕС и на България

Могат да се установят няколко съществени различия между обхвата на т. нар. тарифни коридори при вноса в ЕС и при вноса в България преди присъединяването ни към Съюза

На първо място трябва да се отбележи много същественото различие при обхвата на безмитния внос. Обикновено без мито се внасят стоките, където държавата-вносител има добри глобални конкурентни позиции или ако това са суровини, които са необходими за местната промишленост. Обхватът на безмитния внос на ЕС е бил през 2005 г. почти 3 пъти по-голям, отколкото безмитният внос на България както при аграрните, така и при промишлените стоки!

Причините за това сериозно разминаване от гледна точка на икономиката на България могат да се търсят главно в две направления – защита на местното производство, както вече бе споменато, и осигуряване на приходи за бюджета.

Защитата на местното производство при аграрните стоки може да се открие в големите различия при обхвата на безмитния внос при следните стокови групи: плодове и зеленчуци (ЕС – 16%, България – 3,6%), растителни масла (ЕС – 70,5%, България – 36,3%), тютюн и напитките (ЕС – 15,9%, България – 0,0%) и др. При промишлените стоки този мотив се проявява най-ясно в обхвата на безмитния внос при следните стокови групи: мебели, целулоза и хартия (ЕС – 84,3, България – 20,2%), неелектрически машини (ЕС – 61,0%, България – 20,8%), електрически машини (ЕС – 60,4%, България – 36,6%) и транспортни средства (ЕС –

18,6%, България – 2,2%). Фискалният мотив за различията при обхвата на безмитния внос личи най-вече при вноса на кафе и чай (ЕС – 78,8%, България – 17,6%) и при вноса на нефт (ЕС – 95,3%, България – 0,0%).¹²

Като се подчертава значението на тези два матови за провеждане на една или друга търговска политика, а именно – защитата на местното производство и желанието за по-големи фискални доходи, не бива да се пренебрегват и някои други мотиви, довели до съществените различия между ЕС и България в обхвата на безмитния внос. Един такъв мотив е силната ангажираност на ЕС с политиката на развитие и поддържането на специални отношения с около 70 страни от АКТ и с около 50 държави от групата на най-слабо-развитите страни.¹³ Поетите от ЕС едностранни задължения по линия на режима „Всичко освен оръжие“ в ОСП, както и чрез специалните споразумения със страните от АКТ са нещо, което до присъединяването ни към ЕС отсъстваше от нашата национална търговска политика, ориентирана основно към традиционните ни европейски партньори и съседните страни.

Прави силно впечатление също така сериозното разминаване през 2005 г. между ЕС и България при най-силно защитените отрасли, където най-често се срещат т. нар. тарифни пикове. В ЕС през 2005 г. със средно мито над 15% е бил защитен вносът само на 5 групи стоки и те всичките са били аграрни – „млечни продукти“, „захар и захарни изделия“, „житни култури и изделия от тях“, „месо и месни изделия“, „тютюн и изделия от тютюн, алкохолни и безалкохолни напитки“. В България обаче с подобни „свръхмита“ са били защитени значително повече стокови групи – 8 вместо 5. Те включват освен изброените по-горе 5 стокови групи още следните 3 – „плодове и зеленчуци“, „кафе и чай“, „дрехи“.

При групите „плодове и зеленчуци“ и „дрехи“ очевидно става въпрос за защита на местното производство, но при групата на кафето и чая присъства мотивът за фискалните приходи, мотив, който по принцип е чужд на ОТП на ЕС. Различието при текста пък се дължи на факта, че в ОТП на ЕС за защита на текстилната индустрия като правило не се прилагат тарифни пикове, тъй като това би противоречало на поетите ангажименти от ЕС по отношение на някои от най-важните производители на текстил, попадащи сред ползвателите на ОСП. Същевременно обаче текстилът се защитава, макар и в по-малка степен, с нетарифни мерки, в това число и чрез специални двустранни споразумения за доброволно ограничаване на експорта, каквото ЕС има с Китай, или пък чрез антидъмпингови мерки, каквито случаи има при вноса на текстил от Индия.¹⁴

¹² EC and Bulgaria Tariff Profiles, WTO, 2008.

<http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFHome.aspx?Language=E>

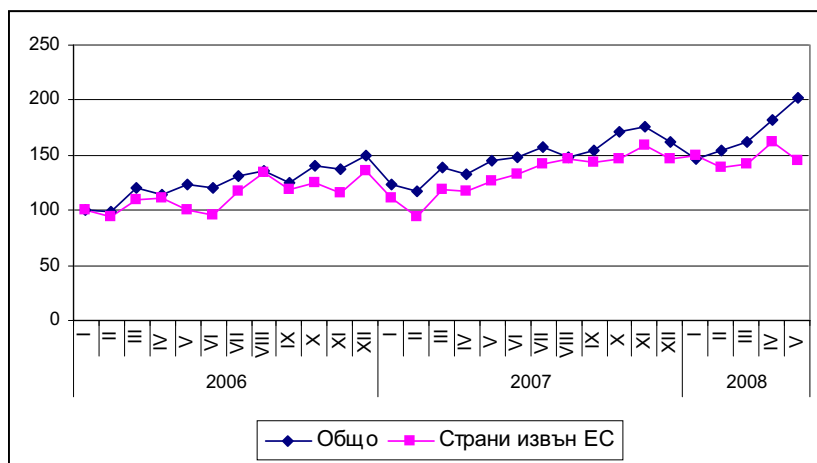
¹³ Част от най-слабо развитите страни са включени и в групата на страните от АКТ (виж параграфа за социалния аспект на устойчивото развитие).

¹⁴ Става въпрос за подписаното на 10 юни 2005 г. споразумение по текстила на ЕС и Китай, съгласно което се ограничава размерът на китайския внос на 10 стокови групи текстилни изделия в ЕС за периода от 2005 г. до 2008 г. Със споразумението се въвежда лимит на ръста на вноса по отделните стокови групи в интервала между 8 и 12,5% годишен прираст за трите години последователно. През 2007 г. действието на споразумението бе продължено и за 2008 г. Виж.: EU – China textile agreement 10 June 2005, Memo -05-201 – Brussels, 12 June 2005, http://ec.europa.eu/external_relations/china/intro/memo05_201.htm

Обобщавайки, може да констатираме, че националната търговска политика на България до 1.1.2007 г. е била с умерен протекционизъм и с известна фискална ориентация, така както може и да се очаква за една страна със средно ниво на икономическо развитие и средни доходи. В същото време, както вече бе показано в предишните параграфи на това изследване, ОТП на ЕС има доста по-различни ориентири – глобална либерализация, устойчиво развитие, защита на стратегическите интереси на икономиката на ЕС. Протекционизмът може да се открие само в аграрния сектор, а фискалният мотив практически отсъства. След 1.1.2007 г. всички тези различия при вноса на стоки в ЕС и в България са отстранени. Нормално е да се очаква, че тази съществена промяна ще доведе и до съществени ефекти върху българския внос и българската икономика като цяло. Хипотезата е, че ще имаме увеличение на вноса от трети страни и намаляване на фискалните приходи. Любопитно е да се проследи доколко на практика се проявяват тези ефекти, като, разбира се, се направи уговорката, че все още е изминало твърде малко време след присъединяването на страната ни към ЕС и съответно към Общата търговска политика.

Що се отнася до фискалния мотив, то той може да бъде пренебрегнат, тъй като след присъединяването ни доходите от митата вече не постъпват в националния ни бюджет, а в бюджета на ЕС. За анализа на вноса от трети страни помага графиката по-долу. Там са сравнени динамиката на развитие на стойността на целия внос на България и динамиката на развитие на стойността на вноса на България само от страните извън ЕС.

Графика 58. Развитие на българския импорт – общо и от трети страни (I/2006 = 100)*

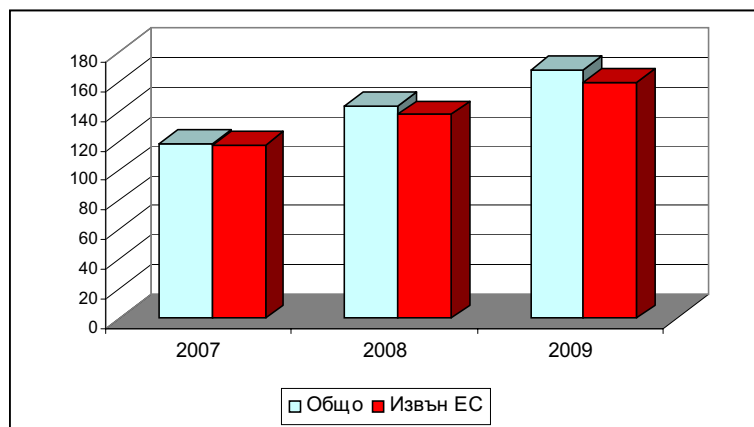
* Тук и в другите таблици и графики данните за вноса са по цени CIF

Източник: Платежен баланс на България, изд. на БНБ и данни на НСИ

Емпиричното наблюдение обаче не води до предварително очаквания резултат. Оказва се, че през първите година и половина след присъединяването ни към Европейския съюз темпът на нарастването на нашия внос от страните извън ЕС е бил по-слаб от темпа на нарастването на целия ни внос и съответно от темпа на нарастване на вноса ни от държавите-членки на ЕС. Този факт показва, че

значителното подобрене на тарифния режим за вноса на стоки от страните извън ЕС и особено от групата на развиващите се страни не е довело до очакваните промени в географската структура на вноса ни в полза на т. нар. трети държави. За периода януари 2006 – май 2008 г. вносът ни от страните извън ЕС се е увеличил със 144%, а стойността на целия ни внос е нараснала значително повече – с цели 202%. При една екстраполация на тренда на нарастване на целия ни внос и на вноса ни от страните извън ЕС по модела, използван вече в предишния параграф,¹⁵ се получават стойностите на вноса, посочени в графиката по-долу.

Графика 59. Прогноза за ръста на българския импорт (целият и от трети страни, 2006 =100)

Изчислено по данни от: Платежен баланс на България, БНБ, както и по оперативни данни на НСИ

По-бавният темп на нарастване на вноса от страните извън ЕС по сравнение с целия български внос ще доведе до по-нататъшно намаляване на относителния дял на страните извън ЕС. Действително, ако през 2006 г. 49% от вноса ни е идвал от страните извън ЕС, то по направения модел през 2009 г. дялът на тези страни във вноса ни би трябвало да спадне до 46%.

След като сме установили по указания по-горе модел прогнозните величини на износа и на вноса на страната ни през периода до м. януари 2010 г., а така също прогнозните величини на износа и на вноса ни от страните извън ЕС, то по-нататък можем да се опитаме да анализираме и ефекта от включването ни в ОТП на ЕС върху дефицита на търговския ни баланс. За тази цел можем да използваме данните от таблицата по-долу.

¹⁵ Прогнозата се прави по формулата $X_n = a + bx$, където $a = Y - bX$ и $b = \frac{n\sum xy - (\sum x)(\sum y)}{n\sum x^2 - (\sum x)^2}$

Таблица 64. Динамика на експорта и импорта на България – общо и от трети страни (млн. евро)

		2006	2007	2008	2009
Общо	Експорт	12 012	13 460	15 750	17 707
	Импорт	18 480	21 871	26 541	31 044
	Салдо	-6468	-8411	-10 791	-13 337
Извън ЕС	Експорт	4726	5308	6289	7254
	Импорт	9010	10 530	12 407	14 379
	Салдо	-4284	-5222	-6118	-7125

Изчислено по данни от: Платежен баланс на България, БНБ, както и по оперативни данни на НСИ

Прогнозата, направена на база на горепосочения модел, показва, че делът на търговията ни със страните извън ЕС като източник на търговски дефицит ще намалее от 66% на 53% и това ще се случи въпреки чувствителното нарастване на цените на петрола и на природния газ, които ние внасяме изцяло от страни извън ЕС.

На какво се дължи това разминаване между очакванията и емпиричните факти? На първо място този феномен може да се обясни с въздействието на значителния приток на чуждестранни инвестиции от държавите-членки на ЕС и на техния изключително висок дял в общия обем на влизащите у нас чуждестранни инвестиции.

Таблица 65. Приток на преки чуждестранни инвестиции у нас (по тримесечия, млн. евро)

	2006				2007				2008
	I - III	IV - VI	VII - IX	X - XII	I - III	IV - VI	VII - IX	X - XII	I - III
Общо	1227	1665	1295	1773	897	1640	1853	1719	869
ЕС	1155	1341	1129	1349	802	1302	1637	1489	766
Трети страни	72	324	166	424	95	338	215	230	103

Източник: Изчислено по данни на Българската агенция за инвестиции, <http://investbg.government.bg/>

Пояснения: Данните за 2007 и 2008 г. не са окончателни.

Данните за ЕС са за 25 държави-членки (без Румъния)

През 2006 г. делът на ЕС в притока на преки чуждестранни инвестиции у нас е бил равен на цели 83%, през 2007 г. на 86%. При това положение не е удивително, че въпреки подобренията тарифни условия за внос на стоки от страните извън ЕС темпът на нарастване на вноса от държавите-членки на ЕС продължава да е

по-висок. Инвестициите са свързани с вноса на инвестиционни стоки, а така също на редица съпътстващи стоки, например на строителна техника и строителни материали, и е напълно естествено, че след като преобладаващата част от чуждестранните инвестиции у нас през последните години идва от европейските държави, то и указаните стоки ще идват от същите държави.

През 2006 г. от четирите водещи трети страни – САЩ, Япония, Китай и Русия, общо у нас са влезли само около 7% от преките чуждестранни инвестиции, а през 2007 г. делът на тези четири държави по същия показател е бил едва около 5,5%. При това може да се каже, че от Китай и Япония почти са липсвали преки инвестиции.¹⁶ Естествено е при този ограничен приток на инвестиции от посочените „трети страни“ да се предположи и ограничен внос на инвестиционни и съпътстващи стоки от тези страни, макар, разбира се, тази корелация да не е винаги задължителна, както сочи например опитът с инвестициите и вноса от някои офшорни и специални зони.¹⁷

Друга съществена причина за съхраняването и даже за усилването на доминиращите позиции на ЕС в българския внос и в периода след присъединяването ни към либералната ОТП на Съюза е свързана с чувствителното намаляване на издръжките на търговията между България и държавите-членки на ЕС както в периода на присъединяването ни към Съюза, така и в резултат на самото присъединяване. Става въпрос за отпадането на митническите формалности на вътрешнообщностните ни граници, за съкращаването на разходите за търговия с ЕС по няколко направления: чрез премахването на физическия контрол на вътрешнообщностните граници; чрез опростяването на документооборота между фирмите; чрез намаляването на сроковете за получаване на данъчния кредит при експорта; чрез опростяването на статистическите задължения на фирмите при трансакции в другите държави-членки и т. нат.

Какви прогнози могат да се направят относно действието на тези фактори и през периода след 2009 г.? Дали тяхното въздействие ще отслабне и тогава ще могат да се реализират други дълготрайни фактори, свързани с либерализацията на вноса от трети страни, т.е. с приобщаването ни към ОТП на ЕС, или и занапред ще се съхрани сегашният изпреварващ темп на нарастване на вноса от държавите-членки на ЕС?

Относно първия фактор, свързан с притока на инвестиции от държавите-членки на ЕС, може да се предположи, че ще настъпи известно „охлаждане“, главно поради изчерпване на първоначалните ефекти на икономията от мащаба, възникнали непосредствено след присъединяването ни към ЕС, а така също поради някои конюнктурни причини, свързани например с отшумяването на строителния бум у нас. За „охлаждането“ ще допринесат също така покачването на трудовете разходи у нас вследствие на постепенното включване и на нашата страна в системата за свободно движение на работна ръка в ЕС, а така също изтичането

¹⁶ През 2007 г. делът на Русия в притока на ПЧИ в България е около 2,8%, а на САЩ – около 2,4% (изчислено по данни на Българската агенция за инвестиции, <http://investbg.government.bg>).

¹⁷ През 2007 г. около 6% от притока на преки чуждестранни инвестиции у нас са били от Република Кипър, но делът на тази страна в българския внос на инвестиционни стоки е бил напълно незначителен. Виж: FDI flows in Bulgaria, by geographical region, <http://investbg.government.bg/>.

на различните преходни периоди в областта на екологията и необходимостта да се спазват и у нас твърде строгите минимални екологични изисквания на ЕС. Същевременно може да се очаква известно увеличение на дела на инвестициите от т. нар. трети страни, особено от Русия и от Китай, които разполагат със значителни свободни капитали, натрупани в Русия от благоприятната конюнктура при търговията с енергоносители, а в Китай от постоянния излишък на търговския баланс на тази страна. Разбира се, би било пресилено да се прогнозира някаква революционна промяна в географската структура на ПЧИ у нас, по-скоро ще се наблюдава едно плавно увеличение на дела на големите трети страни и същевременно появата на нови активни инвеститори от Индия, Латинска Америка, Близкия изток и Африка. Ето защо може да се прогнозира, че благоприятното значение на ПЧИ за доминирането на вноса от държавите-членки на ЕС ще отслабне, но няма напълно да изчезне.

По отношение на втория фактор, ниските издръжки на търговията, прогнозата е по-скоро в обратното направление. Може да се очаква, че в процеса на понататъшното включване на нашата страна в европейските интеграционни практики ще намаляват още повече издръжките на вноса у нас на стоки от държавите-членки на ЕС и това ще продължи да допринася съществено за големия дял на тези страни във вноса ни. Особено благоприятно ще се отрази върху издръжките на търговията присъединяването ни към Шенгенското пространство и към Зоната на еврото. Съкратените издръжки ще останат важен проевропейски фактор при движението на търговските потоци и чувствително ще неутрализират ползите за т. нар. трети страни, възникващи от присъединяването ни към либералната ОТП на ЕС. Ето защо прогнозата за някакво чувствително увеличаване на дела на третите страни във вноса ни и след 2009 г. би била пресилена.

Други конкретни въпроси, които представляват интерес от гледна точка на присъединяването ни към ОТП на ЕС и нейното либерално глобално направление, са следните: може ли да се очаква промяна в динамиката на развитие на вноса ни от водещите трети страни и от страните и групите страни, с които ЕС поддържа специални търговски отношения. За да се отговори на този въпрос, най-напред трябва да се проследи каква е моментната картина. Тя личи от таблицата по-долу.

Таблица 66. Дял на водещи трети страни в импорта на България (млн. евро)

	2006	2007	I - V/2008
Общо	100,0	100,0	100,0
Извън ЕС	43,8	41,5	43,5
Русия	14,0	12,5	13,9
Китай	2,1	2,8	2,6
САЩ	1,2	1,1	1,1
Япония	0,4	0,4	0,6

Изчислено по данни на НСИ

Представянето на водещите трети страни като цяло засега не е повлияно от приобщаването ни към либералната ОТП на ЕС. Все пак, ако сравним данните за 2007 г. с тези за 2006 г., можем да отбележим известно подобряване на позицията на Китай. В същото време обаче имаме влошаване на позицията на Русия. През първите пет месеца на 2008 г. Русия възстановява позициите си по отношение на стойността на вноса, но това се дължи на покачването на цените на енергоносителите и има конюнктурен характер.

Китай като страна-членка на СТО ползва по-благоприятен режим при вноса в ЕС на някои стоки, отколкото Русия, която все още не е приета в СТО и поради това има известни проблеми при регулирането на своите външнотърговски отношения с ЕС. В потвърждение на един такъв извод могат да се използват данните за стартираните в ЕС антидъмпингови разследвания. Известно е, че и Русия, и Китай имат сериозни позиции при вноса в ЕС на черни и цветни метали и изделията от тях. Но, както показва статистиката на ЕС, през последните години Китай не среща трудности при вноса в ЕС на тези изделия от гледна точка на антидъмпинговите правила на ЕС, докато по отношение на Русия действат сериозни антидъмпингови ограничителни мерки.¹⁸ Може да се прогнозира, че през следващите години позициите на Китай в българския внос още повече ще се засилят, тъй като тази страна се ползва изцяло от либералните условия на глобалното направление на ОТП на ЕС, докато проблемите при вноса от Русия ще се запазят и даже усилят поради липсата на стабилна договорна основа на търговските отношения.

По-долу пък е показана картината, която се наблюдава при българския внос от други трети страни, които напоследък печелят позиции в глобалната икономика и търговия.

Таблица 67. Динамика на дела на някои трети страни с активно участие в глобализацията в импорта на България (млн. евро)

	2006	2007	I - V/2008
Общо	100,0	100,0	100,0
Извън ЕС	43,8	41,5	43,5
Бразилия	1,8	0,9	0,6
Индия	0,1	0,3	0,2
ЮАР	0,1	0,0	0,1
Индонезия	0,0	0,1	0,1

Изчислено по данни на НСИ

¹⁸ По данни на Европейската комисия през първата половина на 2008 г. са стартирани 10 разследвания за дъмпинг при износа на стоки в ЕС и 7 от тях са за износа на стомана и стоманени изделия. През 2007 г. за същия период разследванията по тази стокова група са били 6 от общо 9 по всички стокови групи, а през 2006 г. не е имало разследвания, свързани със стоманените изделия, но цели 9 за дъмпинг при експорта на цветни метали. Значителна част от тези разследвания са свързани със страните от ОНД и най-вече с Русия и Украйна (преди тази страна да влезе в СТО). Виж: Anti-Dumping. Anti-Subsidy, Safeguard – Statistics Covering, the first 6 months of 2008 (June 2008), European Commission, Brussels, 2008.

Както при водещите трети страни, така и при тези страни с активни глобални търговски позиции, от гледна точка на българския внос се наблюдава същото явление – отсъствие засега на някакво осезаемо въздействие на присъединяването ни към значително по-либералната ОТП на ЕС. Нещо повече, при вноса от Бразилия се наблюдава даже известен регрес. Що се отнася до вноса ни от Индия, ЮАР и Индонезия, той и преди, и след присъединяването ни към Общата търговска политика остава незначителен и далеч от нарастващото глобално значение на тези държави и от значението им за вноса в ЕС като цяло.¹⁹

Незначителен е нашият внос и от редица трети страни, с които ЕС има специални споразумения за свободна (безмитна) търговия при промишлените стоки, като Израел, Мексико, Чили и други, а така също от страните, на които ЕС е предоставил специални тарифни преференции по силата на ОСП. Почти отсъства внос у нас и от страните от АКТ. Сред основните ни търговски партньори извън ЕС, посочени в таблицата за вноса у нас за първите пет месеца на 2008 г., изготвена от Националния статистически институт, въобще не присъства държава от тази група страни. Изводът, който може да се направи, е, че се пропускат възможности за осъществяване на евтин внос у нас на какао, захарна тръстика, палмово масло, руди на някои цветни метали и други стоки, които се внасят в значителни размери в ЕС директно от страните от АКТ, а у нас пристигат чрез посредници и съответно с по-високи цени.²⁰

Заслужава да се потърси отговор и на въпроса дали приобщаването ни към ЕС и към Общата търговска политика е довело до някакви по-съществени промени в стоковата структура на българския внос. За тази цел е необходимо да се сравни стоковата структура на вноса ни през годината преди присъединяването ни – 2006 г., и след присъединяването ни, т.е. през 2007 г.

Таблица 68. Стокова структура на българския внос (в %)

Раздели на SITC	2006	2007	2007/2006
Храни и живи животни	3,9	4,5	137,6
Безалкохолни и алкохолни напитки и тютюн	0,4	0,8	263,8
Необработени (сурови) материали, негодни за консумация (изкл. горивата)	7,5	7,4	116,1
Минерални горива, масла и подобни продукти	21,8	19,9	107,9
Мазнини, масла и восъци от животински и растителен произход	0,3	0,3	147,8
Химични вещества и продукти	8,8	8,8	118,0
Артикули, класифицирани главно според вида на материала (вкл. текстил и обувки)	20,1	20,6	121,2
Машини, оборудване и превозни средства	29,0	29,5	120,3
Разнообразни готови продукти	7,1	7,1	118,8
Други стоки и сделки	1,1	1,0	108,4
ОБЩО	100,0	100,0	118,3

Изчислено по данни на НСИ

¹⁹ По данни на Евростат през 2007 г. делът на Индия във вноса на ЕС (27) е бил равен на 1,8%, на ЮАР на 1,5%, на Индонезия 0,8%.

²⁰ Виж: Хаджиниколов, Д., Търговски аспекти на отношенията на ЕС със страните от АКТ, сп. „Външна търговия“, бр. 4, 1999, с. 12-16.

Засега не може да се констатираат никакви осезаеми промени в структурата на българския внос, продиктувани от присъединяването ни към ОТП на ЕС и нейното либерално глобално направление. Във вноса ни запазват своите доминиращи позиции стоките разделни, където са основно готовите стоки – машини, оборудване, превозни средства, изделия на леката промишленост, а така също минерални горива – нефт и природен газ. При това машините и оборудването се внасят главно от ЕС, суровините (предимно енергоносители) – главно от Русия. Тази стабилност в структурата на българския внос е плод на установилата се през последните около 15 години специализация на нашата икономика, най-вече по отношение на икономическите ни връзки с европейските страни. Ние традиционно внасяме от тези страни машини, оборудване, готови стоки, а изнасяме за тях текстил, мебели, дървен материал, полуфабрикати и аграрни продукти.

Все пак може да се отбележи и известна промяна. Тя е свързана с рязкото нарастване на дела на вноса по стоков раздел „Безалкохолни и алкохолни напитки и тютюн“. Докато през 2006 г. България е внесла стоки по този раздел на СИТС на стойност около 700 млн. евро, то през 2007 г. вносът е вече на стойност около 1 млрд. евро. Увеличението от 263,8% само за една година безспорно е свързано с влизането ни в ЕС и е причинено от либерализиране на вноса у нас на спиртни напитки, най-вече на вино от държавите-членки на ЕС, но също и от трети страни – Аржентина, Чили, Австралия, ЮАР. По този начин може да се обясни и нарастването на стойността на българския внос по стоковия раздел за други аграрни продукти – мазнини, масла и т. нат. Тук увеличението на вноса е с 47,8% само за една година и очевидно се дължи на отпадането и на последните ограничения пред вноса у нас на растителни масла от държавите-членки на ЕС, а така също от Турция.

Основно този пробив при аграрните стоки се дължи на пълната либерализация на вноса на аграрни стоки от държавите-членки на ЕС и на първо място от страни като Франция, Италия, Испания, Германия, крупни производители на редица аграрни стоки с доказана глобална конкурентоспособност. Но съществено е нараснал и вносът у нас на кафе, какао и шоколад, а така също и на вина, произведени извън ЕС. Засега обаче, както бе споменато, тези продукти се внасят основно чрез фирми-посредници в други държави-членки на ЕС, а не директно от страните от АКТ.

Може да се очаква, че и наши фирми ще се научат да търгуват директно с развиващите се страни, крупни производители на кафе, какао, вино, захарна тръстика, говеждо месо, ядки и редица други аграрни стоки. Това ще има положително отражение не само върху условията ни на търговия и инфлацията, но и върху търговския баланс. Положителните ефекти от прекия внос от развиващите се страни ще станат още по-големи на фона на активните преговори за либерализиране на глобалната аграрна търговия, за които вече стана въпрос в съответния параграф на това изследване. Значението на прекия внос от развиващите се страни ще нарасне и вследствие на утвърждаването в глобалното направление на ОТП на ЕС на концепцията за устойчивото развитие. През следващите години ще се открие съществена възможност за изгоден внос от развиващите се страни и на биогорива, чието използване се насърчава от ЕС.²¹

²¹ Използването на биогорива се стимулира чрез съществени данъчни облекчения във всички държави-членки на ЕС, в това число и у нас. Данъчните облекчения, свързани с биогоривата, се базират на редица актове на европейското законодателство. На първо място това е Директива 98/70/ЕО, изменена и допълнена с Директива 2003/17/ЕО, третираща качеството на горивата. С тази директива се разрешава безакцизното добавяне на етанол до 5%, на етил-трет-бутилов етер (ЕТБЕ) до 15% към бензина и на биодизел – до 5% в дизеловото гориво.

Кога ще започне да се чувства напълно ефектът от включването ни в Общата търговска политика на ЕС по отношение на вноса? Това ще стане, когато нашата икономика се интегрира в европейското разделение на труда, във вътрешноотрасловата специализация, която доминира в икономическите връзки между икономиките на държавите-членки. Когато настъпи тази ситуация, структурата на нашата икономика ще се приближи до структурата на икономиката на ЕС, където преобладават услугите и отраслите, създаващи машини, оборудване и високотехнологични готови изделия. Тогава Общата търговска политика, която е призвана да обслужва икономиката на ЕС от гледна точка на нейната глобална конкурентоспособност, ще обслужва и нашата икономика, и то и по двете направления – чрез експорта, като се подобрява достъпът на нашите продукти до глобалния пазар, и по линия на вноса – като се осигуряват суровините и полуфабрикатите, както и тези стоки, които вече не е изгодно да се произвеждат в рамките на ЕС.